

Izlaganje sa znanstvenoga skupa
UDK 321.74.076.12(497.1)+330.341+342.7

Tri primjedbe uz »Kritičku analizu . . .«

Davor Rodin

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Navest ćemo tri momenta koje smatramo ozbiljnim izazovom političkoj, ideološkoj i ekonomskoj stabilnosti naše državne zajednice. Zanimarivanje odnosno nepolitičko razrješavanje tih izazova može se lako izroditi u nepolitičko, naime u administrativno, a zatim i u represivno reguliranje cjelokupnog života zajednice, što naposljetku može zakočiti njezin povijesni razvoj. Evo tih momenata:

prvo, neprimjereno percipiranje uzroka i putova razrješena ekonomske krize;

drugo, potcjenjivanje političkog značenja takozvane ideološke osnove političkog sistema;

treće, anakronističko određenje društvenog vlasništva.

Ad 1. Pravi uzrok ekonomske krize, tendencija njezina produblivanja i bespomoćnost u njezinu rješavanju oprobanim klasičnim sredstvima ekonomske politike uzrokovani su ne samo anakronističkim poimanjem moderne znanosti, već neadekvatnim razumijevanjem odnosa znanost-tehnika-društvo. Ponajprije, moderna znanost i tehnika uvjetuju drukčije formiranje socijalnih fronti od onih koje smo navikli percipirati u optici klasičnog sukoba rada i kapitala. Znanost, naime, nije samo proizvodna snaga udruženog rada, kapitala i državnog kapitala, već preduvjet mogućnosti modernog privređivanja i svih drugih oblika života. S obzirom na to da zahvaća sve oblike života, ona ne može biti tretirana samo instrumentalno, a pogotovo ne kao instrument posebnog interesa države, udruženog rada ili kapitala. Znanost i tehnika moraju biti tretirane u skladu s njihovom suvremenom biti, a to znači konstitutivno za cjelokupni životni sklop. Takvo konstitutivno razumijevanje znanosti i tehnike znači da znanost i tehnika nisu sredstva privrednog, državnog i drugih djelovanja i napretka, već da znanstveno-tehnički napredak uvjetuje napredak u svim navedenim životnim sklopovima. Otuda slijedi da se privreda neće stabilizirati ako se bude više i bolje služila gotovim tekovinama moderne znanosti i tehnike, nego da će samo razvoj znanosti i tehnike utjecati na promjenu strukture postojeće privrede, da će samo on povući privredni napredak, otvoriti nova radna mjesta i postupno učiniti *privredu sastavnim dijelom znanstvenoistraživačke prakse*. Nije riječ o tome, kao što se tradicionalistički misli, da znanost i tehnika moraju postati korisne privredne aktivnosti, već bitno o tome da privreda preraste u pogon znanstvenotehničke inovativne djelatnosti. Naravno, ta nova *privredna znanost* ili *znanstvena privreda* mijenja i strukturu i karakter društvenih i političkih odnosa, stvara

specifične oblike društvenog sukoba, nove oblike upravljanja, novu diobu rada, novu alokaciju društvene moći kao i nove oblike kontrole društvene moći. Sve je to najvećim dijelom još daleko od naše realnosti, ali budući da djeluje u svijetu koji nas okružuje, djeluje na nas *izvana*, kao »mora« koju ne razumijemo pa nas to više muči. Živimo u realnosti u kojoj su na djelu različite generacije tehnologija, koje se ne razlikuju samo kvantitativno već i kvalitativno. Političko prevladavanje sukoba koji nastaju u tom prostoru tehnološkog pluralizma značajan je izvor socijalne nestabilnosti. Drastično formulirano: intervencija znanstvene privrede u postojeću privredu, izgrađenu na znanstvenotehnološkom, organizacijskom, upravljačkom i poslovnom iskustvu starom i više od 50 godina, djelovala bi na tu umornu privredu razorno. Ali strah od socijalnih nemira, koji će ionako nastupiti u naletu novih tehnologija, mora se prevladati sredstvima suvremene socijalne politike, sredstvima rješavanja problema nezaposlenosti drukčijim od pukog inflatornog financiranja zaposlenih. Pojmovi znanost, tehnika, informatika tretiraju se u *Kritičkoj analizi*... izvan konteksta socijalnih, političkih i doktrinarnih promjena koje sa sobom donose. Te se djelatnosti i njihovi društveni nosioci uklapaju u klišeje tradicionalne svijesti koja ih lišava njihove biti i tako imobilizira u njihovoj akciji. Time se zabašuruju stvarni problemi, a životni procesi nekontrolirano generiraju sukobe koji nadrastaju kapacitete postojećeg instrumentarija za njihovo političko razrješavanje. U općoj povici protiv represivnih i administrativnih reguliranja životnih tokova neprimjetno se nad politički život nadvijaju oblaci administracije i represije, kao »spasonosna zaštita« od procesa koji se mogu razriješiti samo politički. Naposljedku se socijalne, političke i doktrinarne reperkusije nastupajuće znanstvenotehničke reorganizacije života u našim političkim aktima rastvaraju u *futureološku retoriku* koja preskače stvarne probleme života.

Ad 2. U jugoslavenskim i međunarodnim razmjerima marksizam se smatra ideološkom osnovom socijalističkih političkih sistema. Taj se monolitni ideološki temelj postupno historicistički rastvorio u mnogobrojne varijante marksizma specifičnost kojih proizlazi otuda što su u sebe apsorbirale posebne oblike nacionalne historijske svijesti. Odsutnost zbiljski jedinstvene ideološke osnove političkog sistema generirala je političku praksu potiskivanja doktrinarnih pitanja u drugi plan: politički je mudro ne inzistirati na pitanjima koja nas razdvajaju. Na mjesto državne zajednice izvedene iz jednoga ideološkog načela isčahurila se država koja kao zajednica naroda nastoji političkim sredstvima, naime, konsenzusom prevladati one razlike koje su sa stajališta i sredstvima historijske svijesti neprevladive. Svaka historijska ideološka svijest nosi u sebi kompletni državni program, nacrt vlastite države koji proizlazi iz njezinog historijskog državnog iskustva. U višenacionalnoj državnoj zajednici inzistiranje na ovim historijskim momentima vodi politički život u bespuće raspravi o različitim državnim koncepcijama. Izlaz iz tog bespuća nije moguć po ljestvama neke općenite svijesti koja bi u sebi ukinula, makar i na Hegelov dobroćudni način, sve posebne narodne svijesti već isključivo u političkom procesu usuglašavanja životnih interesa iz kojega naposljetku proizlazi onaj tip zajedničke historijske svijesti koji može i najekskluzivnija nacionalna svijest doživjeti kao pozitivno iskustvo zajedništva s drugima. Rasprava o ustavnom aktu ne smije prešućivati iskustva historijske svijesti njezinih aktera, jer prešućivanje je posve nedjelotvorno u stvarima politike. Ono dovodi samo do toga da nijedno političko razrješanje interesa ne zadovoljava odnosno da su sva

institucionalna rješenja fiktivna, jer ih se nitko ne pridržava, već mimo dogovora inzistira na svome prešućenom iskustvu. *Kritička analiza* svakako predstavlja dovoljan povod za otvorenu raspravu iz koje može proisteći ona vrsta općenite svijesti koja ne ukida posebnosti nego ih učvršćuje. Posve je jasno da se ta općenita svijest ne može graditi inzistiranjem na usuglašavanju isključivo ekonomskih interesa, jer oni ponajčešće jesu i mogu biti različiti. Ako nas historijsko iskustvo nečemu uči onda je to svakako uvid da je historijska svijest obuhvatnija od pragmatike ekonomskih interesa, a u tu nas pragmatiku nerazrješivih ekonomskih interesa gura i onaj dogmatski, ekonomistički marksizam koji najprije zdvaja nad pluralizmom ekonomskih interesa, zatim predlaže njihovo ukidanje u jedinstvenoj državnoj ekonomiji kao bazi zajedničkog života bez ikakvih razlika i posebnosti. Ovu vrstu ideološke debate *Kritička analiza* . . . izbjegava, jer su njezini akteri u toj problematici najnesigurniji. U strahu da ne skliznu u neki od nepoželjnih *izama*, oni operiraju samo s neodređenim pojmom marksizma koji zauzima mjesto one općenitosti koju neprekidno treba mukotrpno izgrađivati u živome političkom procesu.

Ad 3. Pojam *društvenog vlasništva* kao ključni pojam svakog, a napose socijalistički zasnovanog, političkog sistema tretira se u *Kritičkoj analizi* . . . ponajprije posve periferno, a zatim opetovano neadekvatno, naime, kao takozvana *ne vlasnička kategorija*, što znači: u zdravorazumskoj opreci prema privatnom vlasništvu koje se shvaća na tradicionalistički prednovovjekovni, supstancijalni način. U različitim formulacijama neprekidno se inzistira na pronalaženju načina njegove efikasne zaštite, kao da sam politički sistem nije dovoljna garancija te zaštite. Kao da društveno vlasništvo egzistira izvan ustavnih okvira te ga treba štiti izvanustavnim, bilo moralnim bilo represivnim sredstvima. Suprotno takvim konceptualnim nesnalaženjima valja istaknuti da moderno vlasništvo uvijek egzistira u nekom obliku prava: nema vlasništva bez prava. Kao što je u nas privatno vlasništvo definirano i regulirano pravom i od njega šticeño, isto je tako i s društvenim vlasništvom. Svatko tko ga povrjedi može biti pravno gonjen. Zašto bi onda društveno vlasništvo trebalo veću i efikasniju zaštitu od privatnog, da ne spominjemo državnog, i kakva bi trebala biti priroda te zaštite ako sam Ustav i na njemu izvedeni pravni poredak to nisu u dovoljnoj mjeri? Očigledno se pri takvu rezoniranju ispušta iz vida da *pravna egzistencija društvenog vlasništva podrazumijeva društveno vlasništvo odnosno društvenu kontrolu prava*. Otuda sigurnost društvenog vlasništva u prvom redu ovisi o onim snagama u političkom sistemu koje disponiraju pravom društvenog vlasništva, a ne o onim subjektima koji ga eventualno u praksi krše i izigravaju. Budući da je u našem sistemu društvena kontrola prava društvenog vlasništva samo deklarativna, tj., budući da je kontrola prava na društveno vlasništvo otuđena od neposrednih izvršilaca tog prava, građani i radni ljudi ne osjećaju odgovornost za sredstva kojima se koriste u okviru prava, jer to pravo nisu sami donijeli niti njime disponiraju, iako im se to deklarativno neprekidno imputira. Riječju, jedini oblik modernog vlasništva, bez obzira na to da li je riječ o privatnom, društvenom ili državnom, jest vlasništvo nad pravom. Stoga se društveno vlasništvo može efikasno štiti samo onda ako građani kontroliraju pravo (donose zakone, ukidaju zakone i kontroliraju zakonitost) prema kojem se zatim dragovoljno vladaju. Društveno vlasništvo s tog stajališta ne ugrožavaju u nas samo oni koji uzurpiraju zemlju, otuđuju sredstva ili njima neracionalno gospodare, već ponajprije oni koji neprekidno, bez privole i sudjelovanja građana, mijenjaju pravne i pri-

vredne uvjete proizvodnje i uvjete korištenja sredstava pod pravnim režimom. Društveno vlasništvo ugroženo je od ekskluzivnih i nekontroliranih disponenata prava, jer oni bez demokratske kontrole voluntaristički disponiraju pravom te tako u samom temelju razaraju društveno vlasništvo. Onaj tko je u ekskluzivnom vlasništvu prava podjednako ugrožava sigurnost i privatnog i društvenog i državnog vlasništva. Ekskluzivni birokratski disponent prava može svojim privatiziranim disponiranjem pravom poremetiti društvene odnose i tako ugroziti sam ustavni poredak, a to je neizmjereno opasnije od krađa i uzurpacija materijalnih sredstava pod režimom društvenog vlasništva, koje se lako mogu identificirati i pravno goniti. Riječju, društveno vlasništvo nije marginalni pojam ustavnog poretka, već, naprotiv, njegov središnji problem. Društveno vlasništvo nije ne vlasnička kategorija, već pravo građana da konsenzualno utvrđuju pravne preduvjete vlastitog života, ponajprije tamo gdje žive i privređuju. Ako im je to pravo uskraćeno, ili bitno ograničeno, oni prema svojoj radnoj i životnoj sredini gube svaki interes i odgovornost te se i sami ponašaju voluntaristički, s jasnom sviješću da je povreda pozitivnog prava društvenog vlasništva odgovor na povredu i voluntarističko disponiranje pravom onih koji njime ekskluzivno disponiraju. Povreda društvenog vlasništva s jedne i s druge strane (sa strane izvršilaca i sa strane donosilaca prava) predstavlja oblik građanske pobune. Privatizacija prava, grupno disponiranje pravom, je samo sobom ugrožavanje i privatnog i društvenog vlasništva, pa kad se to otkloni faktičkom primjenom ustavnih deklaracija, ostat će privatizacija materijalnih dobara pod društvenim režimom lako rješiv problem.